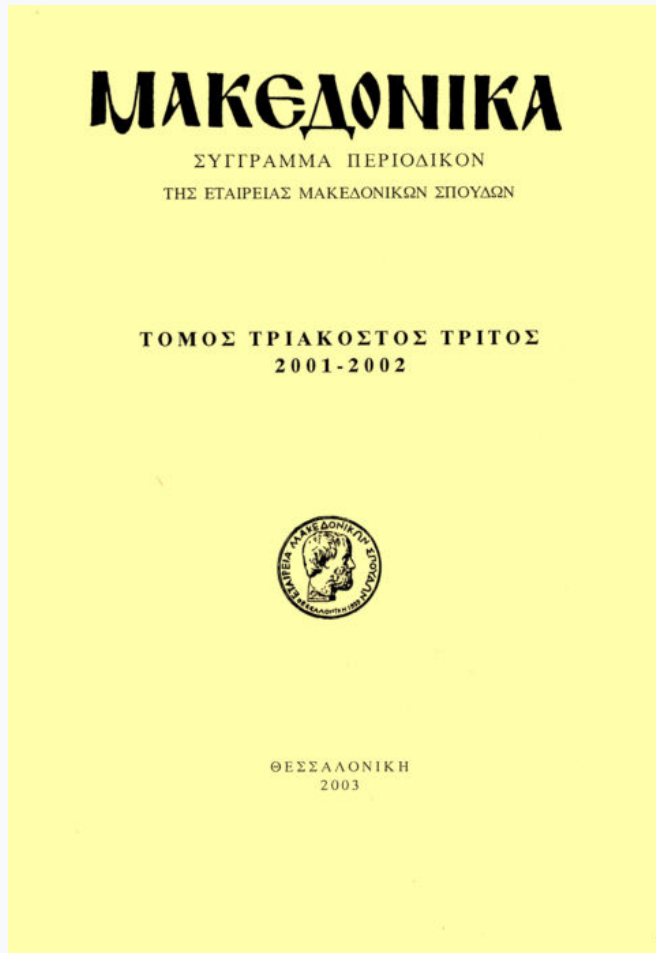

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική διοίκηση και η εκπαίδευση του γένους, κείμενα-πηγές 1830-1914, σειρά Ιστορικό αρχείο Νεοελληνικής εκπαίδευση

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.295](https://doi.org/10.12681/makedonika.295)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2002). Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Οθωμανική διοίκηση και η εκπαίδευση του γένους, κείμενα-πηγές 1830-1914, σειρά Ιστορικό αρχείο Νεοελληνικής εκπαίδευση. *Μακεδονικά*, 33(1), 352-355. <https://doi.org/10.12681/makedonika.295>

σημα για τούς ενδιαφερομένους να τή χρησιμοποιήσουν. Τέλος, τό βιβλίο τοῦ κ. Ί. Ψαρά εἶναι ἕνα πολὺ καλὸ βιβλίο, ποὺ διαβάζεται μὲ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καί πολ-
λαπλῶς χρήσιμο γιὰ τὸν μελετητὴ τῆς Ἱστορίας.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἡ Ὀθωμανικὴ Διοίκηση καὶ ἡ Ἐκπαίδευση τοῦ Γένους*, Κείμενα - Πηγές 1830-1914, σειρά Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Νεοελληνικῆς Ἐκπαίδευσης - ἐκδ. οἶκος Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 825.

Σκοπὸς τῆς πολυσέλιδης αὐτῆς μελέτης τῆς συναδέλφου κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου εἶναι: α. νὰ κωδικοποιήσει γνωστὲς καὶ ἀπρόσιτες πηγές γιὰ τὸν ρόλο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς εκπαιδευτικοῦ κέντρου ὄλων τῶν Ὀρθοδόξων· β. τὸν οἰκουμενικὸ χαρακτήρα του ἐν μέσῳ τῶν ἐθνικισμῶν τοῦ 19ου αἰ. καὶ τῶν τάσεων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας νὰ ἀφαιρέσει τὴν ἐθναρχικὴ φυσιογνωμία του· γ. νὰ ἀναδείξει τὴ λειτουργία τοῦ εκπαιδευτικοῦ μηχανισμοῦ του σὲ ὄλο τό γεωγραφικὸ φάσμα ποὺ κάλυπτε ἡ πνευματικὴ του ἐξουσία· δ. νὰ παρουσιάσει τὸν συντονιστικὸ του ρόλο στὴ δράση τῶν κατὰ τόπους μητροπόλεων, κοινοτήτων καὶ φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων· ε. νὰ ἐξετάσει τὴν εκπαιδευτικὴ πραγματικότητά τῆς ἐποχῆς σὲ ὀ,τι ἀφορᾷ τοὺς διδασκάλους, τὰ σχολικὰ προγράμματα, τὰ σχολικὰ βιβλία κ.λπ.

Ἡ μελέτη, ἢ καλύτερα συλλογὴ, ὅπως τὴ χαρακτηρίζει ἡ συγγρ., χωρίζεται σὲ δύο μέρη: τὸ πρῶτο εἶναι τὰ κείμενα μὲ τὸ νομοθετικὸ, θεσμικὸ, διοικητικὸ πλαίσιο τῆς ἐκπαίδευσης· τὸ δεύτερο εἶναι ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ λειτουργία τῶν σχολείων. Ἡ χρονικὴ περιοχὴ ποὺ καλύπτει ἡ μελέτη, 1830-1914, δεικνύει τὸ μὲν 1830 τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, τὸ δὲ 1914 τὴν ἀπαρχὴ τῆς νέας πραγματικότητος ποὺ ἐμφανίζεται μὲ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους καὶ τὸν Α' Μεγάλον Πόλεμον καὶ τὴ συνακόλουθη παρουσία τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου στὶς ἀπελευθερωθεῖσες περιοχές. Ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου ἀπότησε κόπο καὶ χρόνον πολὺ, ἐφ' ὅσον τὰ κείμενα ἐντοπίσθηκαν σὲ ἕνα πλῆθος ἀρμόδιων πηγῶν ποὺ ἐντάσσονται στὰ πλαίσια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ αὐτῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Περιοδικὲς ἐκδόσεις καὶ αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ἄλλες συναφεῖς ἐκδόσεις φορέων καὶ προσώπων ἀποτελέσαν τὶς πηγές, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασί-
σθηκε ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου ὅπως: ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρηση* (1873-1884), ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* (1880-1914), τὸ περιοδικὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1872-1914), τὰ νομοθετικὰ κείμενα τοῦ Δ. Νικολαΐδου, *Ὀθωμανικοὶ Κώδικες* (Κ/πολις 1890), *Οἱ κανονισμοὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους*, ἐπιμ. Χ. Κ. Παπαστάθη (Θεσσαλονίκη 1984), οἱ τόμοι ποὺ ἀφοροῦν τὸ προνομιακὸ ζήτημα, *Τὰ κατὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐκκλησιαστικῶν προνομίων* (Κ/πολις 1884) καὶ *Ἐγγραφα μεταξὺ Ὑψηλῆς Πύλης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀφορῶντα εἰς τὴν λύσιν τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τοῦ τε προνομιακοῦ καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ* (Τεργέστη 1891), ἡ *Συλλογὴ Πατριαρχικῶν καὶ τῶν Συνοδικῶν Ἐγκυκλίων, Πατριαρχικῶν Ἀποδείξεων καὶ Ἐγκυκλίων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας*, ὑπό Ἱ. Σταυρίδου (Κ/πολις 1900), ὁ τόμος τῶν *Ἐγκυκλίων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας* (1896-1914) ποὺ σώζεται στὴν Πατριαρχικὴ βιβλιοθήκη χωρὶς τίτλο καὶ τέλος τὰ χειρόγραφα Πρακτικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ κ. Ζιώγου θεωρεῖ ὡς βασικότερους σταθμούς γιά τά ἐκπαιδευτικά θέματα τοῦ ἐξῆς: α. τή σύσταση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς καί Πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς τό 1836· β. τόν κανονισμό τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν καί ἑλληνικῶν σχολείων τό 1846· τόν «διοργανισμό» τῶν Παρθεναγωγείων τό 1851. Ἀπό τίς νέες ρυθμίσεις πού εἰσάγονται, μέσω τῶν ὀργανισμῶν αὐτῶν, ἀναδεικνύεται ὁ κυρίαρχος ρόλος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἡ καθολική ἰσχύς τῶν κανονισμῶν λειτουργίας τῶν σχολείων καί ἡ ὁμοιομορφία τοῦ συστήματος τῆς ἐκπαίδευσης, ὁ ἔλεγχος τῶν διδασκτικῶν βιβλίων, ἡ ἀντιμετώπιση τῶν δυτικῶν ἐπιδράσεων, ἀλλά καί ὁ σταδιακῶς ἀνερχόμενος ρόλος τῶν λαϊκῶν, μέσω τῶν συντεχνιῶν, τῶν ὁποίων ἡ παρέμβαση στά ἐκπαιδευτικά προβλήματα ἀναγνωρίζεται, πλῆον ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχείο, καί τέλος, ἡ παράλληλη δομή τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῶν ἀλυτρώτων περιοχῶν μέ τίς ἐκπαιδευτικές καί νομοθετικές ρυθμίσεις τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀξιοσημείωτος εἶναι, ὅποσοδήποτε, ὁ ρόλος τῆς Μεγάλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς, ἡ ὁποία θεωρεῖται πρότυπο γιά τίς ἐπιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλά καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ', ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ ὄχι μόνον στίς ἐκκλησιαστικοπολιτικές ἐξελιξίσεις τῆς ταραγμένης ἐποχῆς του, ἀλλά καί στίς ἐκπαιδευτικές διαδικασίες πού σημειώνονται κατά τήν κρίσιμη περίοδο 1878-1914.

Στό πρῶτο μέρος, Νομοθετικό καί θεσμικό πλαίσιο τῆς ἐκπαίδευσης, διοίκηση καί ἐποπτεία τῶν σχολείων, περιέχονται τέσσερις πατριαρχικοί ἐγκύκλιοι: 1. *Εἶδοποιήσις περί συστάσεως ἐπιτροπῆς ἐκκλησιαστικῆς τε καί πνευματικῆς* (1836), ὅπου ὁ λόγος γιά τόν ἔλεγχο τῶν βιβλίων, τῶν ἰδιωτικῶν σχολείων, τῶν διδασκάλων κλπ. μέ σκοπό τήν ἀναχαίτιση τῶν ξένων προπαγανδῶν καί τήν ἐνίσχυση τῆς Ὁρθοδοξίας, 2. *Πατριαρχικόν καί Συνοδικόν Γράμμα τοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου* (1845) πού ἀναφέρεται στόν κανονισμό τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν καί ἑλληνικῶν σχολείων ἀπό τά ἐτεροδόξα σχολεῖα, ἀπό τή χρήση μὴ ἐγκριμένων βιβλίων ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο κ.λπ. 3. *Ἡ Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιος Ἐπιστολή τοῦ 1851* πού ἀφορᾷ στά Ἑλληνικά Παρθεναγωγεῖα.

Ἀκολουθεῖ τό Δεύτερο Κεφάλαιο Μεταρρυθμίσεις καί Γενικοί Κανονισμοί - Ὁθωμανικόν Σύνταγμα (1856-1876), ὅπου περιλαμβάνονται: 1. Τό ὑψηλόν φερμάνιον περί Μεταρρυθμίσεων (1856) πού ἀπευθύνεται στόν Πρωθυπουργό τῆς Ὑψηλῆς Πύλης —τό λεγόμενον Χαττ-ι Χουμαγιούν στήν ἑλληνική μετάφρασή του, ὅπου προσδιορίζονται οἱ ἀρμοδιότητες, μεταξύ τῶν ἄλλων, καί τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, χωρίς, πάντως, αὐτό νά ὀνοματίζεται. 2. Οἱ Γενικοί Κανονισμοί (ὡς συνέχεια τοῦ Χαττ-ι Χουμαγιούν) Περὶ διευθετήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ἔθνικῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ τόν Οἰκουμενικόν θρόνον διατελούντων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, ὅπου δίδονται ὀδηγίες γιά τή συγκρότηση προσωρινῶν συμβουλίων καί ὅπου ἡ συγγκ. προσθετὴ ποικίλους κανονισμούς πού ἀφοροῦν στόν σχηματισμὸ τῆς συνόδου τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ Διαρκοῦς Μικτοῦ Συμβουλίου (1863), τό αὐτοκρατορικό διάταγμα γιά τίς ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεις (1875), τό σχετικό ἀπόσπασμα τοῦ Ὁθωμανικοῦ Συντάγματος περί τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ὁθωμανῶν (1876) ἄρθρα 8-19. Τό τρίτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στίς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς· παρουσιάζονται ἐδῶ οἱ κανονισμοί τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Κεντρικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος (1867), τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς (1868), τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1871), τῆς Πατριαρχικῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς (1873 καί 1893), τῆς Ἀδελφότητος «Ἀγαπάτε Ἀλλήλους» κ.λπ. Τό τέταρτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στό προνομακὸ ζήτημα καί στίς

τρεις φάσεις του (α. 1883-1884· β. 1890-1891 και γ. 1908-1910), όπου η δραματική αλληλογραφία του θρόνου με την Ύψηλή Πύλη για τη ρύθμιση του προνομιακού ζητήματος, κατά το οποίο η Οθωμανική Αυτοκρατορία επέδωκε να άρει τα παλαιά προνόμια του Γένους με σκοπό τον έκτουρκισμό των Ελλήνων και επί των οποίων προνόμια οι Έλληνες (Ρωμηοί) στηρίχθηκαν κατά τη μακρά περίοδο της αιχμαλωσίας τους.

Το Δεύτερο Μέρος του βιβλίου αφορά σε θέματα οργάνωσης και λειτουργίας των σχολείων και κυρίως στις Γενικές Ρυθμίσεις: Πατριαρχικοί εγκύκλιοι και άλλα επίσημα έγγραφα. Το πρώτο κεφάλαιο περιέχει τρία υποκεφάλαια ήτοι: 1. Περί αναγορεύσεως και επίσημης ευαγών καθιδρυμάτων, 2. Περί άδειών λειτουργίας σχολών και περί στατιστικών σχολικών πληροφοριών και 3. Περί σχολικών προγραμμάτων, βιβλίων και διδασκόντων (όπου ο λόγος για άδεια ίδρύσεως σχολείων, ευαγών ιδρυμάτων, κλεψιπτώων βιβλίων, έγκερκμένον βιβλίων, σχολικών βιβλίων διδασκαλίας οθωμανικής γλώσσας, διορισμού και παύσεως διδασκάλων).

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στις Έγκυκλίους της Μεγάλης Πρωτοσυγκελίας, στις σχολές της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως (1891-1914) και όπου περιέχονται τα σχετικά με τις σχολικές έφοριες, τα προγράμματα μαθημάτων, τα σχολικά βιβλία, το γλωσσικό ζήτημα, ο τρόπος διαξαγωγής των εξετάσεων (προφορικές - γραπτές), τα σχολικά προγράμματα, τα δικαιολογητικά των διδασκάλων, τα καθήκοντα των σχολικών εφοριών και του διδακτικού προσωπικού, οι κανονισμοί των σχολών, οι μισθοί των διδασκάλων κ.λπ.

Το τρίτο κεφάλαιο Γενικοί Κανονισμοί λειτουργίας των σχολών και αναλυτικά προγράμματα μαθημάτων (1846-1890), όπου περιλαμβάνονται κανονισμοί των αλληλοδιδασκικών και ελληνικών σχολείων, παρθεναγωγείων, άλλα και έγγραφα άφωρωντα στη Μεγάλη Σχολή του Γένους, τη Δημόσια Έκπαίδευση (1863), τα πρότυπα δημοτικά σχολεία στην Ήπειρο και τη Θράκη, το όμοιομορφο πρόγραμμα δημοτικής εκπαιδύσεως (1857-1877), το Πρότυπον Διδασκαλείον Θεσσαλονίκης (1879) κ.λπ. Στο ίδιο κεφάλαιο περιέχονται πολλές ειδήσεις για τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία, τα μαθήματα (κλασσικά και πατερικά κείμενα), τα καθήκοντα μαθητών, διδασκάλων, επιτρόπων, βοηθητικού προσωπικού των σχολείων, τη βιβλιοθήκη, τη διεύθυνση και την έφορία της Μεγάλης Σχολής του Γένους, τα μαθήματα στα Ζαρφίλια Έκπαιδευτήρια της Ήπειρου και της Θράκης, το πρόγραμμα μαθημάτων της Μεγάλης Σχολής του Γένους και του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης κ.ά.

Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά στην περίοδο 1891-1914 και φέρει τον τίτλο Εϊδικοί Κανονισμοί λειτουργίας των σχολών της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως και αναφέρεται σε αναλυτικά προγράμματα, εκπαιδευτικούς και σχολικά προγράμματα άστικών σχολών, άρρένων και θηλέων (1897, 1907, 1912), στη διαβάθμιση του διδασκαλικού προσωπικού (1908), στον Διδασκαλικό Σύνδεσμο Κωνσταντινουπόλεως (1906), στη σύνταξη των καθηγίων της Μεγάλης του Γένους Σχολής (1902).

Το έργο της κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου κλείνει με βιβλιογραφικό κατάλογο πηγών, μερικές εκ των οποίων αναφέρθηκαν στην άρχή της παρούσης, καθώς και με ένα χρονολογικό κατάλογο και προέλευση πηγών.

Τελικώς το βιβλίο αυτό της έκλεκτής συναδέλφου συνιστά μία πολύτιμη κωδικοποίηση των πηγών, όπου άποτυπώνεται ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου ως του κυρίου και μόνον φορέως περίξ του οποίου κινήθηκε και η εκπαιδευτική διαδικασία από το 1453 ως το 1914. Βεβαίως έδώ εξετάζεται η κρίσιμη περίοδος 1830-1914 και άξιοποιούνται όλες οι διαθέσιμες πηγές: Πατριαρχικές Έγκυκλιοι, Μεταρ-

ρυθμίσεις, Γενικοί κανονισμοί, 'Οθωμανικό Σύνταγμα, 'Εκπαιδευτικές 'Επιτροπές, προνομιακό ζήτημα, Ειδικές ρυθμίσεις, προγράμματα μαθημάτων, ειδικοί κανονισμοί λειτουργίας τών σχολών. Μέ ένα λόγο τό βιβλίό τής κ. Σιδηρούλας Ζιώγου-Καραστεργίου άποτελεί, πλέον, τή βάση γιά τήν έρευνα και μελέτη τής ίστορίας τής νεοελληνικής παιδείας, άλλα μαζί και άδιάφυστη μάρτυρα τής προσφοράς τού πνευματικού ήγήτη τών ύποδοϋλων Ρωμηών, τού Οίκουμενικού Πατριαρχείου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστος Δ. Καρδαράς, *Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο και ό 'Αλύτρωτος 'Ελληνισμός τής Μακεδονίας, Θράκης, 'Ηπείρου*, έκδ. 'Επικαιρότητα, 'Αθήνα 1996, σσ. 421.

Τό βιβλίό αυτό τού κ. Χρ. Δ. Καρδαρά αναφέρεται, όπως και ό τίτλος του δηλώνει, στην πολιτική που ήσκησε τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο έναντι τού αλύτρωτου 'Ελληνισμού, ιδιαίτερος μετά τό Συνέδριο τού Βερολίνου (1878) και πού συνδέεται μέ τήν ταυτόχρονη άνοδο στον Οίκουμενικό Θρόνο τού 'Ιωακείμ Γ', τού από Θεσσαλονίκης, ό όποιος ήταν ό πλέον γνήσιος έκφραστής τής οίκουμενικής ιδεολογίας, τήν όποία εφήρμοσε έν μέσω τής θυέλλης τού έθνοφυλετισμού στά Βαλκάνια, άλλα και τής διαφοροποιήσεως και αντίθεσεως τών κυβερνήσεων τής 'Ελλάδος έναντι τής ιδεολογίας αυτής. Τό βιβλίό αυτό άσχολείται ιδιαίτερος μέ τά δραματικά γεγονότα τής α' πατριαρχίας τού 'Ιωακείμ Γ' (1878-1884) και τούτο διότι, παρά τίσ ρυθμίσεις τού Συνεδρίου τού Βερολίνου, πολλοί πληθυσμοί ('Ελληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι) έξακολουθούσαν νά παραμένουν υπό όθωμανική κυριαρχία. 'Η έποχή αυτή, ως έλέχθη, χαρακτηρίζεται και από τήν έντονη αντίπαράθεση τών δύο έθνικών κέντρων: τής Κωνσταντινουπόλεως και τών 'Αθηνών. 'Η 'Αθήνα έπείδωκε επέκταση τών συνόρων τού μικρού έλλαδικού βασιλείου ως εκείνες τίσ περιοχές πού υπερτερούσε τό έλληνικό στοιχείο, άλλωστε ή 'Αθήνα ταύτιζε τό κράτος μέ τό έθνος, αντίθετα μέ τήν Κωνσταντινούπολη πού πίστευε ότι ό 'Ελληνισμός θά άφομοίωνε τόν όθωμανισμό δημιουργώντας ένα *όθωμανικό κράτος τού έλληνικού έθνους*. Σαφής δηλαδή έκφραση τού οίκουμενικού ιδεώδους τής βυζαντινής αυτοκρατορίας, πού καθιστούσε τό Πατριαρχείο άνεκτικό, και πολλές φορές ύποχωρητικό, έναντι τών φυλετικών τάσεων πού προκαλούνταν από τίσ έθνικιστικές διαμάχες. 'Ηταν δυσχερής ή συγκαμία, πάντως, όσι' αυτήν τήν κρίσιμη καμπή τών έθνικών ζητημάτων εύρέθησαν ως ήγέτες τού 'Εθνους δύο έκρηκτικές προσωπικότητες, στό Φανάρι ό 'Ιωακείμ Γ' και στην 'Αθήνα ό πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης, δυστυχώς συνεχώς διαφωνούντες γιά τόν λόγο πού ανέφερόθη παραπάνω. 'Ως εκ τούτου ό συγγρ. δέν άσχολείται τόσο μέ τήν έκκλησιαστική πολιτική τού 'Ιωακείμ, όσο μέ τήν πολιτική ίστορία τού άνδρός. Πολύτιμη, πάντως, πηγή γιά τήν εξέταση τών φαινομένων αυτών ήσαν γιά τόν συγγρ. τής παρούσης μελέτης τό 'Ιστορικό 'Αρχείο τού ύπουργείου 'Εξωτερικών και τά άρχεία τού Foreign Office συμπληρούμενα από τόν τύπο τής έποχής.

Στό πρώτο κεφάλαιο ό συγγρ. άσχολείται μέ τήν εκλογή τού 'Ιωακείμ Γ' στον πατριαρχικό θρόνο σέ μία δύσκολη φάση γιά τή Μακεδονία και τή Θράκη, άλλα και τήν 'Ηπειρο: άλλωστε ό 'Ιωακείμ διετέλεσε μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1874-1878) και γνώριζε πολύ καλά αυτά πού θά αντιμετώπιζε ως Πατριάρχης από τήν έξαρχική, πανσλαβιστική και ρουμανική προπαγάνδα. Μέ τήν παρουσία του στον θρόνο θά αντιμετώπιζε τήν πολιτική τών Μεγάλων Δυνάμεων και τής 'Υψηλής Πύλης, άλλα και τής ελληνικής κυβερνήσεως πού βίωνε τούς άναπαλμούς τής Μεγάλης 'Ιδέας και κα-